

bilinse de kelâma dair görüşleri hakkında sadece, "İman dil ile ikrardır" (iman sözdür) dediği ve bu görüşü sebebiyle Mürcî olduğına dair bir atıf Sem'ânî tarafından kaydedilmiştir (*el-Ensâb*, VII, 74).

Ebû Hafs es-Sagîr Muhammed b. Ahmed de Buhara ilim çevrelerinin ileri gelenlerinden biri, hatta yukarıdaki silsilede görüldüğü üzere kendi döneminde Buhara Hanefîleri'nin reisidir. Bu konumu, muhtemelen hem babasının mirasını tevarüs etmesinden hem de kendisinin Sâmânî hânedanı ile kurduğu özel ilişkiden kaynaklanmıştır. Buhara'daki siyasi kargaşaya son vermek amacıyla 260'ta (874) başta Ebû Hafs es-Sagîr olmak üzere Buhara âlimleri ve ileri gelenleri Semerkant'taki Sâmânî Hükümdarı Nasr b. Ahmed'den yardım istemiş, hükümdar da küçük kardeşi İsmâil'i Buhara'ya vali tayin etmiştir. Ebû Hafs es-Sagîr, Buhara halkının temsilcisi olarak şehri, daha sonra halifenin "Horasan emîri" unvanı vereceği Sâmânî Hükümdarı İsmâil b. Ahmed'e teslim eden eşrafın lideridir. Bu olay, kısa bir süre sonra Sâmânî başşehri yapılacak olan Buhara'da Hanefîler'le Sâmânîler arasında devletin yıkılışına kadar devam edecek çok verimli ve üretken bir iş birliğinin başlangıcını teşkil etmiştir (Nerşahi, s. 113-115; Barthold, s. 222-223; Frye, s. 130-131). Ebû Hafs es-Sagîr'in kaynaklarda çokça atıf yapılan, ancak günümüze ulaşmayan *er-Red 'alâ ehli'l-ehvâ'* adlı eseri Ehl-i sünnet dışı firkalara karşı yazılmış olmalıdır. Eserden yapılan bir alıntıda onun, şerrin Allah'ın takdiriyle meydana geldiğini inkâr etmeleri ve her fâilin kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu söylemeleri sebebiyle Kaderiyye'yi (Mu'tezile) ve ölümlerini dünyaya döndüğüne, ruhların tenâsüh ettiğine inanmaları, Tanrı'nın imamlara hulûl ettiğini düşünceleri, dolayısıyla imamların Tanrı olduğunu söylemeleri, bâtin (gâib) bir imamın bulunduğu ve bu imamın hurûcuna kadar emir ve nehiylerin askıya alındığına inanmaları, ayrıca Cebrâil'in vahyi Ali b. Ebû Tâlib yerine yanlılıkla Muhammed'e getirdiğini söylemeleri sebebiyle Râfiziler'i İslâm'ın dışında gördüğü nakledilmektedir (Kefevî, vr. 149^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahi, *Târîhu Buḥârâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmeccid Bedevî – Nasrullah Mübeşşir et-Tırâzî), Kahire 1385/1965, s. 86-89, 113-115; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, I, 91, 173; IV, 44, 146-147; XXX, 297; a.mlf., *Şerḥu's-Siyerî'l-kebir* (nşr. M. Hasan eş-Şâfiî), Beyrut 1417/1997, I, 3; Sadrüşşehid, *el-Vâkı'ât*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 918, vr. 190^a; Sem'ânî, *el-Ensâb* (nşr. Abdurrahman b.

Yahyâ el-Muallimî), Kahire 1400/1980, V, 64; VII, 74; Muinülfukarâ Ahmed b. Mahmûd, *Târîḥ-i Mol-lazâde* (nşr. Ahmed Gülçîn-i Meânî), Tahrân 1339 hş., s. 17-19; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḥayye*, I, 166-167; İbn Hacer el-Askalânî, *Hidâyetü's-sârî li-sireti'l-Buḥârî* (nşr. Haseneyn Selmân Mehdî), Dimaşk 1432/2011, s. 172; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuḫahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2949, vr. 122^a-123^a, 149^b; R. N. Frye, *Bukhara: The Medieval Achievement*, California 1996, s. 130-131; V. V. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1958, s. 222-223; Murteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu*, İstanbul 2014, tür.yer.

MURTEZA BEDİR

EBÛ HAFS es-SAGİR

(bk. EBÛ HAFS el-KEBİR).

EBÛ MÂDÎ, İliyyâ

(إلييا أبو ماضي)

İliyyâ (İliyyâ, İlyâ) b. Dâhir Ebî Mâdi (1889-1957)

Mehcer edebiyatına mensup şair, yazar ve gazeteci.

Lübnan'da Bekfeyâ'ya bağlı Muhaydise köyünde doğdu. İlk eğitimini burada aldı. Babası ayakkabıcılık yapan ve ticaretle uğraşan bir köylüydü. Ebû Mâdi sekiz yaşına gelince babası onu Bekfeyâ'daki hristiyan okuluna gönderdi. Lübnan'da geçirdiği çocukluk yılları köyün sınırlarını aşmadı. Daha sonra Mısır'daki amcası tütün dükkânında kendisine yardımcı olması için onu yanına çağırınca okulunu bırakıp İskenderiye'ye gitti (1901) ve on bir yıl devam edecek olan Mısır hayatı başladı. Ağabeyinin de tütün dükkânı açması üzerine onun yanına geçti. Ağabeyinin dükkânına gelip şiir ve edebiyat geceleri düzenleyen şair ve ediplerin yanında bulundu. Bir buçuk yıl sonra ağabeyisiyle birlikte Lübnan'a döndü. On yedi yaşına geldiğinde şiir yazıp gazete ve dergilerde yayımlamaya başladı. İlk şiirini yolladığı haftalık *el-Eksbres* dergisinin sahibi Nazmî Nesîm onu şiir yazmaya, eski ve yeni divanları okumaya teşvik etti. Ebû Mâdi bu dönemde toplumsal, siyasal ve dinî şiirler yazıp *eż-Zuhûr* dergisinde neşretti. Köyde yaşayan babası oğlunun siyasetle ilgilendiğini duyunca endişeye kapıldı ve İskenderiye'den döndükten sonra onu Amerika'da bulunan büyük oğlunun yanına gönderdi.

1912'de Mısır'dan ayrılarak önce Lübnan'a, oradan Amerika'ya geçen Ebû Mâdi, Mısır'dan ayrılmadan önce *Tezkârü'l-mâzi*

adlı ilk divanını neşretti (1911). Amerika'da Ohio eyaletinin Cincinnati şehrinde ticaretle uğraşan ağabeyinin yanında çalışmaya başladı. Beş yıl süreyle çalıştığı dükkânda o zamanlar New York'ta çıkan *Mir'âtü'l-ğarb* dergisinin sahibi Necîb Deyyâb ile tanıştı ve şiirlerini bu dergiye yolladı. Ebû Mâdi, ticareti bırakıp şiir ve edebiyatla uğraşması gerektiğini fark ederek 1916'da New York'a gitmeye karar verdi. Oraya varınca önce kısa bir süre *el-Mecelletü'l-'Arabiyye* ve ardından *el-Fetât* dergilerini, daha sonra da *Mir'âtü'l-ğarb* gazetesini çıkardı. 1919'da New York'ta *Divânü İliyyâ Ebî Mâdi* adlı divanını, Mısır'daki ilk divanına koymaya cesaret edemediği şiirlerini de ekleyerek mehcer edebiyatının en önemli ismi Cibrân Halîl Cibrân'ın mukaddimesiyle birlikte yayımladı. 1920'de Cibrân Halîl Cibrân ile Mîhâil Nuayme'nin kurduğu *er-Râbitatü'l-kalemiyye* adlı edebiyat derneğine üye oldu; burada Nesîb Arıza, Reşid Eyyûb, Nedre Haddâd gibi mehcer edebiyatının önemli isimleriyle tanıştı. 1929'da başyazarlığını yaptığı *Mir'âtü'l-ğarb* gazetesini bırakıp aynı yıl *es-Semîr* dergisini çıkarmaya başladı. Önce ayda bir çıkan dergi 1936'da günlük gazete haline geldi. Ebû Mâdi hayatının sonuna kadar bu gazetenin idaresiyle ilgilendi. 1927'de *el-Cedâvil* adlı divanını ve 1940'ta *el-Ḥamâ'il* adlı son divanını neşretti. UNESCO'nun davetlisi olarak bir konferansa katılmak üzere 1948'de Lübnan'a gitti. Ardından Amerika'ya *es-Semîr*'deki işinin başına döndü. Yeni bir divanın hazırlıklarını yaparken kalp rahatsızlığı yüzünden bir süre hastahane tedavisi gördü. 13 Kasım 1957'de geçirdiği kalp krizi sonucu öldü.

Ebû Mâdi, elli beş şiir içeren ilk divanında İbnü'r-Rûmî ve Mütenebbî gibi klasik Arap şairlerinden etkilenmiş, şiirlerini Bârûdi, İsmâil Sabrî ve Ahmed Şevki gibi klasik kafiye düzeni ve klasik temaların hâkim olduğu bir yapıyla yazmıştır. İkinci divanı taklitle yaratıcılık arasında bir geçiş dönemine işaret eden ağıt, politika, milliyetçilik, aşk vb. konulardaki yetmiş dokuz şiirinden oluşur. Şair bu divanında zaman zaman ilk divanında görülen tek anlattıcı ve tek kafiye formatının dışına çıkar. Ebû Mâdi'nin üçüncü divanı olan *el-Cedâvil* en meşhur şiiri "eṭ-Ṭalâsim"le birlikte otuz beş şiir içerir. Divana yazdığı kısa önsözde *er-Râbitatü'l-kalemiyye*'nin şiir tutumunu benimsediğini vurgular. Mîhâil Nuayme, bu divanın şairin yedi yıl önce çıkan divanının aynı şair tarafından yazıldığına inanmanın güç olduğunu ve

İlyyâ
Ebû Mâdî

bu divanla birlikte Ebû Mâdî ile aralarında bir bağ oluştuğunu söyler. *el-Cedâvil*'deki şiirlerde zaman zaman karamsar bir yolun izlendiği romantizmin etkisi görülür. Ancak şair Halîl Cibrân ve arkadaşlarının romantik eğilimine tamamen bağlı kalmamış, şiirlerinde hayatın güzel yönlerini de yansıtmıştır. Şevki Dayf onun bu anlayışını, Ömer Hayyâm'ın rubâilerinde görülen hayatı doya doya yaşamaya yönelik felsefesinden etkilenmesine bağlılar (*Dirâsât*, s. 183). Ebû Mâdî'nin 1946'da çıkardığı *el-Hamâ'il* adlı divanı altmış yedi kısa şiiri ihtiva eder ve burada özellikle tabiat vurgusu ile iyimserlik göze çarpar. Şair en zor durumlarda bile hayata olumlu bakmaya çalışır. Ayrıca bu divanında milliyetçilikle ilgili şiirler de yer alır. Divandaki bazı şiirler daha sonra şarkı sözü olarak bestelenmiştir. Kendisinin *Tibr ve türâb* adını koyduğu divanı bazı şiirlerinden seçilerek 1960'ta basılmış, daha sonra da bütün şiirleri Sâmî ed-Dehân tarafından derlenip *el-A'mâlû(ş-şîriyyetü)'l-kâmile* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 2004).

Gazetecilik Ebû Mâdî'nin hayatında çok önemli bir yer tutmuş, şiirlerini yayımlamak ve görüşlerini daha geniş bir alanda sunmak için kendisine fırsat vermiştir. Ebû Mâdî'nin her ne kadar şairliği ön plana çıksa da *Mir'âtü'l-ğarb* ve *es-Semîr* gazetelerinde yayımladığı nesir türü yazıları da mevcuttur. Nesir yazıları arasında eleştirel olanların yanında özellikle bireyin ve toplumun ıslahına yönelik makaleler göze çarpar. M. Nuayme, mehcer şairleri arasında düz yazıları da yayımlanmaya değer sadece iki isim bulunduğunu zikreder. Bunlardan biri Cibrân Halîl Cibrân, diğeri İlyyâ Ebû Mâdî'dir.

Ortodoks hristiyan bir aile içinde dünyaya gelmiş olan Ebû Mâdî daha sonra dinî inançlarını terketmiş, özellikle âhîret inancını reddetmiştir. Tek inandığı şey kendi varlığı ve geleceği kesin olan ölümdür. "eç-Ṭalâsim" (Bilmeceler) başlıklı uzun kasidesinde yer alan, "Geldim, nereden

bilmiyorum, fakat geldim" gibi mısraları tepkiyle karşılanmış ve birçok din âlimi tarafından sert bir dille eleştirilmiştir (Demirayak, VIII/20 [2002], s. 307-328). Genelde mehcer edebiyatı, özelde Ebû Mâdî'nin şiirleri dil bozuklukları sebebiyle de eleştirilere mâruz kalmıştır. Nitekim Tâhâ Hüseyin, Ebû Mâdî'yi sarf ve nahiv kurallarını çiğnemekle suçlamıştır. Onun kullandığı dilin zaman zaman çirkinlik derecesine ulaştığını, kendisi de bunun farkında olmasına rağmen bozuk dille yazmayı şiirsel bir ekol haline getirmeye çalıştığını söyler (*Ḥadîşü'l-erbi'â'*, s. 195-201).

Divanları: *Tezkârü'l-mâzî* (İskenderiye 1911), *Dîvânü İlyyâ Ebî Mâdî* (New York 1919; nşr. Afif Nâyif Hâtûm, Beyrut 1431/2010), *el-Cedâvil* (New York 1927), *el-Hamâ'il* (New York 1940), *Tibr ve türâb* (Beyrut 1960), *el-A'mâlû(ş-şîriyyetü)'l-kâmile I-III* (der. Sâmî ed-Dehân, Beyrut 2004), *el-A'mâlû(ş-şîriyyetü)'l-kâmile* (der. ve nşr. Abdülkerîm Eşter, Küveyt 2008). Şairin kaynaklarda *Kıssaşü'l-Ağres* ve *mere'tühû el-Hübele*, *Muğâmerâtü Ḥâlid Ḥazîn*, *Ma'a'l-hayât fi'n-nağd ve'l-edeb* (Beyrut 1986) adlı eserleri de zikredilmektedir.

Ebû Mâdî hakkında birçok monografi yazılmış ve akademik çalışma yapılmıştır: Abdüllatif Şerâre, *İlyyâ Ebû Mâdî: Dirâse taḥlîliyye* (Beyrut 1961); İlyyâ Selîm Hâvî, *İlyyâ Ebû Mâdî: Şâ'irü't-tesâ'ül ve't-tefâ'ül* (Beyrut 1972); Abdülalîm Kabbânî, *İlyyâ Ebû Mâdî: Ḥayâtühû ve şîruhû bi'l-İskenderiyye* (Kahire 1974); George Dimitiri Selîm, *İlyyâ Ebû Mâdî (1889-1957): Dirâsât 'anhû ve eş'arihi'l-mechûle* (Kahire 1977); İlsâ en-Nâ'ürî, *İlyyâ Ebû Mâdî: Resülû'ş-şîri'l-ḥadîş* (Beyrut 1977); Mahmud Sul-tân, *İlyyâ Ebû Mâdî beyne'r-rûman-siyye ve'l-vâkı'iyye* (Küveyt 1979); Muhammed Ali Seyyid, *el-İtticâhâtü'l-fenniyye fi şîri İlyyâ Ebî Mâdî* (doktora tezi, Ezher Üniversitesi, Kahire 1981); Abdülmecîd Âbidîn, *Beyne şâ'ireyn müceddideyn: İlyyâ Ebî Mâdî ve 'Ali Maḥmûd Ṭâhâ el-Mühendis* (İskenderiye 1989); Cemîl Cebr, *İlyyâ Ebû Mâdî* (Beyrut 1992); Abdülmecîd el-Hur, *İlyyâ Ebû Mâdî: Bâ'ışü'l-emel ve mefcerü yenâbî'i't-tefâ'ül* (Beyrut 1995); Sâlim el-Ma'ûş, *İlyyâ Ebû Mâdî beyne'ş-sark ve'l-ğarb: Fî Riḥleti't-teşerrüd ve'l-felsefe ve'ş-şâ'iriyye* (Beyrut 1997); Corc Şekîb Saâde, *eş-Şirâ' beyne'r-rif ve'l-medîne fi şîri İlyyâ Ebî Mâdî* (Beyrut 2002); Muhammed Hammûd, *İlyyâ Ebû Mâdî: Şâ'irü'l-ğurbe ve'l-ḥanîn* (Beyrut

2003); Abdülbâsit Mahmûd, *Dirâse fi lu-ğati'ş-şîr 'inde İlyyâ Ebî Mâdî* (Kahire 2005); Ca'fer Tayyâr el-Kettânî, *İlyyâ Ebû Mâdî: Dirâse taḥlîliyye* (Kahire, ts. [Mektebetü'l-Hancî]).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâhâ Hüseyin, *Ḥadîşü'l-erbi'â'*, Kahire 1937, s. 195-201; Şevki Dayf, *Dirâsât fi'ş-şîri'l-'Arabiyyi'l-ḥadîş*, Kahire 1959, s. 183; İlyyâ Hâvî, *İlyyâ Ebû Mâdî: Şâ'irü't-tesâ'ül ve't-tefâ'ül*, Beyrut 1972, tür.yer.; Erdiç Doğru, *Mehcer Edebiyatı ve Arap Edebiyatına Etkisi* (yüksek lisans tezi, 1998), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Affif Nâyif Hâtûm, *İlyyâ Ebû Mâdî*, Beyrut 1994, tür.yer.; Mîşâl Halîl Cühâ, *eş-Şîrû'l-'Arabiyyü'l-ḥadîş min Aḥmed Şevki ilâ Maḥmûd Deriş*, Beyrut 1999, s. 112-123; İbrâhim b. Abdullah el-Hâzîmî, *Mevsû'atü A'lâmi'l-karni'r-râbî 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî*, Riyad 1419, III, 1060-1061; Hâmid Mecîd Hedv, "İlyyâ Ebû Mâdî", *Mevsû'atü Beyti'l-ḥikme li-a'lâmi'l-'Arab fi'l-ḳarneyni't-tâsi 'aşer ve'l-işrin*, Bağdad 1420/2000, I, 83-84; Halîl Ahmed Halîl, *Mevsû'atü a'lâmi'l-'Arabi'l-mübdî'in fi'l-karni'l-işrin*, Beyrut 2001, I, 53-59; C. Stone, "İlyyâ Abû Mâdî", *Essays in Arabic Literary Biography: 1850-1950* (ed. R. Allen), Wiesbaden 2010, s. 24-33; Kenan Demirayak, "Ebû Mâdî'nin eç-Ṭalâsim "Bilmeceler" Adlı Şiirine Bir Muâraza", *EKEV Akademik Dergisi*, VIII/ 20, Ankara 2002, s. 307-328; Hâmid Sıdkî, "eç-Ṭab'â fi te'emmlâti İlyyâ Ebî Mâdî eş-şîriyye", *Âfâku'l-ḥadâreti'l-İslâmiyye*, sy. 23, Tahran 2009, s. 263-282.

ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

EBÛ REYYÂN

(أبو ريان)

Muhammed Ali Ebû Reyyân
(1920-1996)

Felsefe alanındaki
çalışmalarıyla tanınan
Mısırlı âlim, düşünür.

6 Mayıs 1920 tarihinde doğdu. 1944'te İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Sosyoloji Araştırmaları Bölümü'nden mezun oldu. 1950'de aynı üniversitede Ebû'l-Alâ Affî'nin danışmanlığında *Mitafizika'l-işrâk 'inde Şi-hâbiddîn Sühreverdî* adlı teziyle yüksek lisans yaparak Felsefe ve Sosyoloji Araştırmaları Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak tayin edildi. Daha sonra Fransa'ya gidip Eflâtuncu düşüncenin İşrâki ekole intikalinin konu alan teziyle Sorbonne Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı (1956). Ardından Mısır'a döndü, 1963'te yardımcı doçent, 1969'da profesör oldu. 1972'de Felsefe ve Sosyoloji Araştırmaları Bölümü başkanlığına getirildi. 1984'te Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak kurduğu Merkezî-türâsî'l-kavmî'nin başkanlığını vefatına kadar sürdürdü. 11 Temmuz 1996'da vefat etti.